

Diplomatski odnosi SAD i Srbije početkom XX veka

Isto kao i pre sto godina, i 28. jula 2018. srpska zastava se zavijorila na američkom tlu. Ovog jula kao simbolično sećanje na obeležavanje “srpskog dana” u Americi 1918, kada se zastava Srbije vijorila na Beloj kući. To je bio znak podrške i poštovanja slobodarskog srpskog naroda i njegove junačke borbe u Prvom svetskom ratu.

Bora Dimitrijević, koautor izložbe “SAD – Srbija, 1918 – 2018”:

“Američki predsednik Vudro Vilson, jedan od najpopularnijih američkih predsednika kod nas u Srbiji, će na godišnjicu napada na Srbiju, na Beloj kući i na svim nadležstvima diljem Amerike postaviti srpsku zastavu u čast otpora koji je srpski narod pružio Austrougarskoj. Taj period koji se tiče Prvog svetskog rata je možda najlepší i najznačajniji period saradnje jer je to prvo veliko bratstvo po oružju, to je prvo veliko prijateljstvo između američkog i srpskog naroda i zato je veoma značajno.”

Ovakvu čast jednoj državi SAD su učinile samo dva puta u svojoj istoriji, 1918. Srbiji i 1920. Francuskoj.

Stevan Nedeljković, FPN:

“Takav gest je zapravo simbolizovao zahvalnost za borbu za slobodu koju je Srbija u tom periodu pokazivala isto kao što su cenili revoluciju u Francuskoj i pad Bastilje 1789 god. To je zapravo pokazatelj da su Srbija i SAD u tom trenutku delile najuzvišenije ideale slobode.”

Fotografi nisu ovekovečili ovaj trenutak, ali o njegovoj istinitosti svedoči izveštaj tadašnjeg srpskog poslanika u SAD, Ljubomira Mihailovića, kao i novinski tekst objavljen u Detroit njuzu.

Stevan Nedeljković, FPN :

“Fotografije iz tog doba nema kao što nema ni fotografije francuske zastave koja se vijorila. Zapravo taj podatak ima mnogo veći značaj danas ako se uzme u obzir da su se samo dve zastave vijorile i ni jedna posle toga.”

Srpska zastava na Beloj kući bio je samo jedan ali sigurno najupečatljiviji od brojnih gestova podrške slobodarskim idealima Srbije tokom juna i jula 1918. na tlu Amerike. Mesec dana ranije, na Vidovdan, održan je “Kosovski dan” koji je obeležen propovedima i okupljanjima, isticanjem srpskih obeležja u Njujorku i drugim gradovima Amerike.

Stevan Nedeljković, FPN:

“Nakon toga je usledio još jedan značajan datum to je bio 4. juli, Dan nezavisnosti SAD, koji je obeležen i na Krfu gde ga je obeležila srpska vlada, i naravno u SAD, gde po izveštaju našeg poslanika u tom periodu možemo da vidimo da je srpska delegacija imala jednu od najznačajnijih mesta na Kapitolu.”

Saradnja dve države tokom Prvog svetskog rata predstavlja kulminaciju diplomatskih odnosa od njihovog uspostavljanja krajem 19 veka.

Diplomatija suvih šljiva

Ubistvo kneza Mihaila Obrenovića 1868. usporilo je planove za uspostavljanje diplomatskih odnosa između SAD i Srbije. Do toga dolazi više od decenije kasnije – 1882, ubrzo nakon potpisivanja trgovinske i konzularne deklaracije.

U početku je intenzitet diplomatskih odnosa bio na niskom nivou, što je bilo u skladu sa spoljnopoličkim opredeljenjem Sjedinjenih američkih država da se ne mešaju u evropske poslove. Slično je bilo i sa trgovinskim odnosima. Jedini značajniji proizvod koji je Srbija izvozila bile su suve šljive, pa je to bio i razlog zbog koga je knjaz Milan uspostavio počasni konzulat u Njujorku.

Bora Dimitrijević, koautor izložbe “SAD – Srbija, 1918 – 2018”:

“Nisu političari i diplomate toliko uticale na te odnose koliko je uticao izvoz srpskih suvih šljiva u vrednosti od milion dolara godišnje ali i tehnički izumi Nikole Tesle koji 1893. osvetlio veliku svetsku izložbu u Čikagu. Tako da sve do Prvog svetskog rata ti odnosi će biti veoma skromni i ne na nekoj posebnoj razini.”

Do intenziviranja odnosa između dve zemlje dolazi sa izbijanjem Prvog svetskog rata. I pre nego što je sama ušla u rat, 6. aprila 1917, Amerika nesebično pomaže srpski narod dostavljanjem značajne humanitarne pomoći i donacija, upućivanjem medicinskih misija, a kasnije i davanjem izdašnih zajmova.

Humanitarna pomoć, donacije i zajmovi stižu iz SAD u Srbiju

Stevan Nedeljković, FPN:

“Pomoć Srbiji je upućivan na dvojak način. Jedan kanal je išao 1914, 1915, 1916, pa i nakon što su SAD ušle u Prvi svetski rat, i to je bila zapravo pomoć građanstva, stanovništva SAD, od pojedinaca kao što su bili Džon Frothingam (John Frothingham) do fondacije Rokfeler i američke misije Crvenog krsta koja je radila u Beogradu 1914. i 1915. Ta pomoć je stizala u hrani, u finansiranju brodova koji su prevozili srpske dobrovoljce na Solunski front. Čitava mreža aktivnosti i ljudi je funkcionisala u SAD u tom trenutku. Samo Džon Frontigem je uputio jednu donaciju u vrednosti od 5 miliona dolara. Američko društvo i kultura su u tom trenutku bili veoma specifični, oni su podržavali sve ljude koji su baštinili ideje slobode i slobodarske ideale. Ne treba zaboraviti da su SAD teško došle do svoje nezavisnosti, da su nakon toga prošle građanski rat, borbu za slobodu svih ljudi i svih nacija. Valja pomenuti i misiju američkog Crvenog krsta koja je radila u Beogradu 1914. i 1915, na čelu sa dr Edvardom Rajanom (dr Edward W. Ryan). Najpre su lečili srpske ranjenike a zatim i one koji su oboleli od tifusa, takvih je u Srbiji bilo puno. Čak i tri lekara i devet medicinskih sestara iz te misije je obolelo od tifusa, a jedan lekar je i preminuo.”

Drugi kanal pomoći su bili zvanični krediti - računa se da je Srbija u ratnom i posleratnom periodu od SAD dobila oko milijardu današnjih američkih dolara. Najveći kredit odobren je na kraju rata za oporavak zemlje i za nabavku hrane kako bi se stanovništvo prehranilo do naredne žetve. Otplata ovih kredita trajala je sve do 1987.

Na prikupljanju pomoći bili su angažovani i srpski iseljenici i američki građani. Među njima su već pomenuti Džon Frothingam i njegova ćerka Jelena Lozanić Frothingam, zatim Helen Hartli Dženkins, kao i Mejbl Danlop Grujić. Posebno značajnu ulogu je odigrao Mihajlo Pupin, tada već ugledni naučnik i profesor na Univerzitetu Kolumbija, koji je od 1911. bio i počasni konzul Kraljevine Srbije u Americi. Pupin je koordinirao prikupljanje pomoći i odlazak dobrovoljaca, i imao je ključnu ulogu u obaveštavanju američke javnosti o herojskom otporu srpskog naroda.

Stevan Nedeljković, FPN:

“On je bio čovek koji je otvarao vrata u SAD. Često je bio na udaru Austrougarskog ambasadora, ali je ipak na kraju opstao i uspeo da do kraja rata koordiniše tu aktivnost američke pomoći Srbiji. Neka procena je, na osnovu različitih izvora, da je između 10 i 12 hiljada dobrovoljaca došlo iz SAD i borilo se na Solunskom frontu. Mihajlo Pupin je zajedno sa Nikolajem Velimirovićem imao veliku ulogu u okupljanju dobrovoljaca. Što se tiče Nikolaja Velimirovića, ne samo u SAD već i u drugim delovima sveta.”

Važnu ulogu su imali i pojedini američki građani kao što je čuvena vajarka Malvina Hofman (Malvina Hoffman) koja je od svoje sestre, direktorke Crvenog krsta, saznala za stradanje srpskog naroda. Njenoj sestri tj. Crvenom krstu, obratio se za pomoć pukovnik Milan Pribičević, koji je u Ameriku stigao po nalogu Nikole Pašića kako bi sakupljao dobrovoljce za Solunski front.

Vlada Čeh, Institut za istoriju oglašavanja:

“Milan je pričajući o Srbiji pokazao i gomilu fotografija koje je poneo sa sobom. Jedna od tih fotografija je fotografija mrtvog srpskog vojnika u čamcu koji ga pored ostrva Vido vozi na sahranu u plavu grobnicu. Ta fotografija je takav utisak ostavila na Malvinu da je ona od lika na toj fotografiji napravila čuveni plakat „Srbiji je potrebna vaša pomoć“ koji je u Americi komunicirao u vreme sakupljanja pomoći za zemlje koje su bile u ratu i koja je u Americi vođena posle ulaska Amerike u rat 1917 i kasnije”.

Isti plakat se našao i na naslovnoj strani publikacije koju je Malvina Hofman poslala tadašnjem američkom predsedniku Vudro Vilsonu (Woodrow Wilson).

Vlada Čeh, Institut za istoriju oglašavanja:

“Sa pisamcetom koji objašnjava celu priču, i u prepisci Malvine i Vudro Vilsona je zanimljivo da je baš ona bila ta koja je predsedniku objašnjavala šta se u Srbiji dešavalo i dešava.”

Vudro Vilson, prijatelj Srbije u ratu i za pregovaračkim stolom

Vudro Vilson, američki predsednik od 1913. do 1921, smatra se jednim od najvećih prijatelja srpskog naroda. Odigrao je ključnu ulogu u pružanju političke i finansijske pomoći Srbiji i u širenju istine o srpskom slobodarskom duhu.

Milan Krstić, FPN:

“Ne treba zaboraviti da je on kroz svoje govore, kroz svoje javne aktivnosti, kroz svoje članke u novinama pozivao američko građanstvo da obrati pažnju na Srbiju i da joj se na neki način divi zbog žrtava koje je ona podnela u Prvom svetskom ratu i na taj način napravio od Srbije u američkom javnom mnjenju simbol stradanja i pravedne borbe.”

Na formiranje takvog stava o Srbiji na predsednika Vilsona su, pored uglednih Srba i američkih aktivista, uticali njegovi bliski saradnici, savetnik Edvard Haus (Edward M. House) koji je smatrao da je Srbija žrtva agresije, kao i državni sekretar Robert Lansing (Robert Lansing), koji se zalagao za ulazak Amerike u rat, i koji je, na jednom skupu rekao: “Jednog dana kada se istorija ovog rata bude pisala, njeno najslavnije poglavlje zvaće se Srbija”.

I srpska vlada iz izgnanstva na Krfu predano radi na upoznavanju svetske javnosti sa zbivanjima na frontu i u Srbiji i pokušava da pridobije velike sile za svoj strateški cilj – za stvaranje države južnih Slovena.

Sa takvim zadatkom decembra 1917. i januara 1918. u SAD boravi Srpska ratna misija koju čine najugledniji ljudi tog vremena. Poseta ove misije je bila brižljivo pripremana. Njeni članovi su imali brojne sastanke sa najvišim američkim zvaničnicima, a dva puta su se sastali i sa predsednikom Vilsonom. Šef misije Milenko Vesnić je održao govore pred oba doma američkog Kongresa, što je u istoriji imalo priliku samo šezdesetak svetskih državnika.

Stevan Nedeljković, FPN:

“Oni su bili više nego uspešni ako pogledate kako su se odvijali odnosi Srbije i SAD u 1918. godini. Jer na kraju rata je pomoć Srbiji uvećana i administracija SAD se široko zalagala za jugoslovenske ratne ciljeve u Prvom svetskom ratu.”

Važan faktor koji je uticao na Vudro Vilsona da podrži Srbiju bile su vrednosti koje je srpska politika u to vreme baštinila, a to su pravo na samoopredeljenje naroda i protivljenje diplomatiji tajnih ugovora, što je bilo i osnovno polazište spoljne politike američkog predsednika.

Milan Krstić, FPN:

“Tako da je i taj normativno vrednosni aspekt koji je Srbija zauzela bio veoma bitan i naravno ne sme se zaboraviti ni zvanična srpska diplomatija koja je bitno uticala na to, od poslanika Ljubomira Mihailovića, preko šefa srpske ratne misije Milenka Vesnića do Nikole Pašića, pa i samog regenta Aleksandra koji je pisao predsedniku Vilsonu. Napomenuo bih da je Srbija bila odlučna da u jednoj situaciji bude druga zemlja koja je podržala Balforovu deklaraciju (Balfour Declaration) i na taj način podržala stvaranje države jevrejskog naroda i da je to bio jedan od mehanizama koji je trebalo da pomogne i mobilizaciji jevrejskog javnog mnjenja u SAD da pomognu ostvarivanju srpskih interesa. Dakle diplomatija je radila sjajan posao u tom vremenu i zbog tih faktora ishodi su bili takvi da je predsednik Vilson podržao Srbiju.”

Do vrhunca bilateralnih odnosa dve zemlje dolazi na Pariskoj mirovnoj konferenciji 1919. Podrška Amerike bila je presudna kako za međunarodno priznanje novostvorene Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca, tako i za povoljno rešenje graničnih sporova.

Milan Krstić, FPN:

“Pored tog prvog aspekta, druga vrlo bitna stvar jeste bila politička pomoć srpskim zahtevima koja je stigla od predsednika Vudro Vilsona. Podsetio bih da su SAD druga zemlja koja je 1919. priznala Kraljevstvo Srba Hrvata i Slovenaca i na taj način legitimizovale želje za stvaranjem nove države koja će biti bazirana na samoopredeljenju jugoslovenskih naroda. Takođe da je u svakom graničnom sporu koji je postojao, američka delegacija gotovo po pravilu bila na strani delegacije u početku Srbije a kasnije je i zvanično promenjeno u delegaciju Kraljevstva SHS, i da je u tom smislu Amerika najviše pomogla, a i Vudro Vilson, koji je bio šef američke delegacije na toj konferenciji, da ta nova država ima što povoljnije

granice i nije preterivanje reći da je najveći legat koji je Vudro Vilson ostavio za srpsko američko prijateljstvo je činjenica da su Kikinda, Zrenjanin, Pančevo i drugi banatski gradovi danas u Srbiji.”

U znak zahvalnosti za svu pomoć i podršku - trg ispred železničke stanice u Beogradu, kao i trgovi u Novom Sadu, Zagrebu, Tuzli i Zrenjaninu između dva rata nosili su ime američkog predsednika Vudro Vilsona.

Sa odlaskom predsednika Vilsona sa vlasti, 1921, Amerika se vraća politici izolacionizma koja nije marila za dešavanja u Evropi, pa se dinamika odnosa stišava. Do ponovnog intenziviranja kontakata dolazi uoči Drugog svetskog rata.

Milan Krstić, FPN:

“Nakon odlaska Vilsona na vlast dolaze izolacionisti koje Evropa nije mnogo zanimala. Imajući to u vidu dinamika odnosa se jednostavno snižava, ali je veoma bitno reći da su se 30-ih godina nakon dolaska predsednika Ruzvelta, iako nije bilo naglog oporavka odnosa, desile neke jako bitne stvari. Recimo 1936. Amerika je dozvolila tadašnjoj Kraljevini Jugoslavije da produži rok otplate za sve dotadašnje dugove, koji su iznosili preko milijardu dolara današnjih sa kamatama, čak do 1987. To je bio jedan od načina na koji je Amerika pokazala prijateljstvo između jugoslovenskog i američkog naroda i zatim ponovo pred Drugi svetski rat dolazi do uspona interesovanja. Pukovnik Donovan je boravio 1940 u Srbiji. To je već sve bilo u sklopu planiranja moguće zajedničke borbe protiv nacista, iako tada ni jedna zemlja još nije bila u ratu. SAD je želela da od Jugoslavije, koja se tada kolebala da li će ući u Trojni pakt ili će podržati savezničke snage ili će probati da zaista ostane neutralna, na neki način sazna njene planove, ali Jugoslavija nije dobila tada od SAD ono što je želela a to je izdašnja vojna pomoć. I to je možda jedna od determinanti koja je naterala Jugoslaviju da 25. marta 1941. i potpiše Trojni pakt. Tokom Drugog svetskog rata će tek doći do značajnijeg usložnjavanja odnosa i do podizanja na neki viši nivo kroz saradnju Amerike sa dva pokreta otpora u Jugoslaviji.”

U sledećoj epizodi:

Spasavanje američkih vojnih pilota u Srbiji tokom Drugog svetskog rata.